

In 2019, an exhibition was held at the National Gallery of Art presenting the early photography of Moshè Raviv-Vorobeichic (1904–1995) for the first time in Lithuania. The exhibition was curated by the curator of Moshè Raviv-Vorobeichic's archive, the former head of the Photography Department at the Israel Museum in Jerusalem, Dr Nissan N. Perez, while the works themselves were kindly loaned by the Raviv family. This very interesting artist and his creative legacy

were little known in Lithuania. Applying a chronological principle, the exhibits reflected the twists and turns in the artist's life: photographs from his European period gradually developed into images of Palestine where the artist settled even before the beginning of World War II. The rich yet very small exposition reflected only a minor part of Vorobeichic's creative legacy, as the curator sought to highlight the most important projects that brought Moi Ver the most acclaim.

Moi Ver. Modernybės montažai

Ieva Mazūraitė-Novickienė

Paroda „Moi Ver: Moišė Ravivas Vorobeičikas. Modernybės montažai“, Nacionalinė dailės galerija (5 salė), 2019 m. gruodžio 13–2020 m. vasario 23 d.

Kuratorius
Nissanas N. Perezas

Architektas
Mindaugas Reklaitis

2019 m. Nacionalinėje dailės galerijoje įvyko ilgai laukta premjera – pirmą kartą Lietuvoje pristatyta Moišės Ravivo-Vorobeičiko (1904–1995) ankstyvojo kūrybos laikotarpio fotografijų paroda. Parodą kuruoti buvo pakviestas Moišės Ravivo Vorobeičiko archyvo kuratorius, buvęs Izraelio muziejaus Jeruzalėje (*The Israel Museum Jerusalem*) fotografijos departamento vadovas dr. Nissanas N. Perezas, o kūrinius maloniai

paskolino Ravivų šeima. Kartu su paroda „Moi Ver: Moišė Ravivas Vorobeičikas. Modernybės montažai“ dienos šviesą pakartotinai išvydo 1931 m. šveicarų leidykloje „Orell Füssli“ išleistas M. Vorobeičiko mažasis fotoalbumas „Vilniaus žydų gatvė“.

Iki šiol lietuviškai auditorijai autoriaus pavardė ir jo kūrybos palikimas buvo labai menkai pažįstami. Todėl nenuostabu, kad kilo klausimų, kodėl ir kaip buvo tiek ilgai pamiršta ši asmenybė. M. Vorobeičiko, arba kitaip Moi Vero ar Moišės Ravivo, gyvenimo laikas, Antrojo pasaulinio karo katastrofos atsako į daugelį klausimų. Juolab kad saugoti atminimo apie autorių Lietuvoje nelabai kam ir buvo – visa Vilniuje likusi Vorobeičikų šeima žuvo per Holokaustą.

Gimęs 1904 m. gruodžio 5 d. Zaskonių kaime, netoli Lebedžių miestelio, dabartinės Baltarusijos teritorijoje, kartu su šeima 1914 m., būdamas dešimties, persikėlė gyventi į Vilnių. Būsimojo menininko tėvas Šloimė Vorobeičikas

vertėsi smulkiais verslais. Šeima, persikėlusi gyventi į Vilnių, greit pateko į pasiturinčių miestiečių sluoksnį, apsigyveno ne ankštame senajame gete, bet moderniaame bute daugiaaukštyje Pohuliankos (dabartinėje J. Basanavičiaus) gatvėje¹. Jaunasis Moišė 1916 m. įstojo į dr. Josepho Epsteino naujai įkurtą gimnaziją, kurioje buvo mokoma hebrajų kalba. Gimnazija išsiskyrė ne tik moderniu mokymu, bet ilgainiui tapo ir vienu svarbiausių sionistinio švietimo centrų. Sionistinės pažiūros ir geros hebrajų kalbos žinios vėliau leido lengviau įsitvirtinti Palestinoje. Dar mokydamasis vyresnėse gimnazijos klasėse, M. Vorobeičikas susidomėjo dailės dalykais, įstojo į Vilniaus dailininkų draugijos piešimo mokyklą, o baigęs gimnaziją pradėjo studijuoti Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės fakultete. Vilniuje jaunam menininkui teko pažinti ir mokytis ne pas vieną žymų to meto dailininką – dailės mokykloje piešti mokėsi pas Benzioną Zukermaną, universitete lankė žymaus lenkų dailininko, Monumentaliosios dailės katedros vedėjo Zbigniewo Pronaszko kursus, o Dailės fakultetui tuo metu vadovavo Ferdynandas Ruszcycas. Nors M. Vorobeičiko kūrybos aukštumos dažniausiai siejamos su Bauhauzo studijomis, Vilnius ir jo meninė aplinka paliko ženklų pėdsaką šio menininko kūryboje. Iki tol, kol išvyko studijuoti į Vokietiją, M. Vorobeičikas buvo aktyvus kultūrinio gyvenimo narys – dalyvavo ir buvo įsitraukęs į parodų organizavimą. 1927 m., prieš pat išvykdamas į Bauhauzo meno mokyklą Desau mieste, surengė jaunųjų Vilniaus žydų parodą „Nuo Didžiosios sinagogos kiemo iki Stiklių gatvės“, kuri „laikoma žymiosios tarpukario modernistų grupės „Jaunasis Vilnius“ (*Jung Vilne*), vienijusios rašytojus ir dailininkus, veiklos pradžia“². M. Vorobeičikas buvo šios parodos organizatorius, apipavidalintojas ir dalyvis. Vienas svarbiausių šio įvykio liudininkų – parodos katalogas, išsaugotas Ravivų šeimos archyve, buvo eksponuotas ir NDG vykusioje parodoje. Autoriaus gyvenimo Vilniuje periodą priminė ir dar vienas kuklus eksponatas, atkeliavęs iš šeimos archyvo, – tai nedidelio formato menininko autoportretas, sukurtas 1922-aisiais. Jis ne tik rodo ankstyvą domėjimąsi fotografija, bet ir liudija beužsimezgantį siekį nepaisyti įprastų vaizdavimo normų. Portretas paremtas kontrastinga šviesotamsa, kuri išryškina tik jauno vyro veidą, o aplinkos detales panardina

ir neperregimą tamsą. Įdomu, kad įprasta juoda spalva nuotraukoje pakeista suirusia atspaudu emulsija, kuri, užuot kūrusi kontrastą, pavirsta balzguna migla. Nors M. Vorobeičikas studijų Stepono Batoro universitete metu ir buvo susidūręs su žymiu Vilniaus fotografu pikto-realistu Janu Bułhaku (tikėtina, kad klausė jo kurso universitete), ši nedidelė nuotrauka liudija, kad jauno menininko vaizdinė mąstysena buvo artimesnė maištingesnei kito garsaus to meto vilniečio konstruktyvisto Vytauto Kairiūkščio manierai, kai fotografija kuria eksperimento su tikrovės pavidalais erdvę. Todėl nenuostabu, kad M. Vorobeičikas, patekęs į tuo metu vieną moderniausių meno mokyklų Europoje, joje atrado sau artimą pasaulėjautą. Vis dėlto neabejojama, kad vilnietiškos patirtys lydėjo menininką visą kūrybos laikotarpį, o reikšmingiausiai jos atsiskleidė debiutinėje fotoknygoje. „Fotoalbumo „Vilniaus žydų gatvė“ idėjinės ištakos – dar iki studijų Bauhauze. Jos susijusios su vietiniu Vilniaus meniniu kontekstu, su grupės „Junge Vilne“ užuomazgomis, su jaunųjų litvakų tapatumo dilemomis, su jų maištu prieš tradicinę Jeruzalės gyvenseną ir kartu – su meile jos erdvei“³, – teigia M. Vorobeičiko biografijos tyrinėtojas Mindaugas Kvietkauskas.

Bauhauzo meno mokyklą, peraugusi į ištisą architektūros ir dizaino judėjimą, 2019 m. paminėjo 100-ąsias įkūrimo metines. M. Vorobeičikas, 1927 m. įstojęs į Desau mieste įsikūrusią mokyklą, joje lankė Josefo Alberso, Vasilijaus Kandinskio, Paulio Klee, László Moholy-Nagy'io, Hinnerko Scheperio klases. Gyvenimas Europos širdyje plėtė pažintis, jam teko garbė pabendrauti su Elu Lissitzky'iu, Sergejumi Eisensteinu. Mokykloje taikoma mokymosi metodika iš esmės skyrėsi nuo vilnietiškos, ypač hierarchizuotos universiteto sistemos: čia nebuvo atskirų disciplinų, mokytasi įvairių menų formų, siekta, kad studentai susiformuotų spalvinę ir erdvinę klausą, bet, svarbiausia, mokymasis buvo grįstas lygiaverčiu bendravimu tarp studento ir mokytojo. Dalindamasis savo prisiminimais M. Vorobeičikas 1989 m. sakė: „Čia [Bauhauze – *aut. past.*] buvo mižiniškas skirtumas, Lenkijoje buvo gerbiamas profesorius ir studentas, o ten draugystė tarp lygių, draugiški pokalbiai ir ištis vienas svarbiausių dalykų buvo tai, kad galima buvo pakviesti į kambarį, kuriame gyveni, savo artimą mokytoją (o man artimi buvo Kandinskis ir Klee), kad pamatyti, ką tu ten darai.“⁴

1
Kvietkauskas M., „Jaunasis Moišė Veras Vilniuje“, *Hommage á Moišė Ver: The Ghetto Lane in Wilna*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 67.

2
Ibid., p. 74.

3
Ibid., p. 74.

4
M. Ravivo-Vorobeičiko interviu kanalo „TV 1“ laidai „Ze Hazman“ (Tuo laiku). Laidos vedėjas Ramas Evronas, 1989, 03:09–04:04 min.

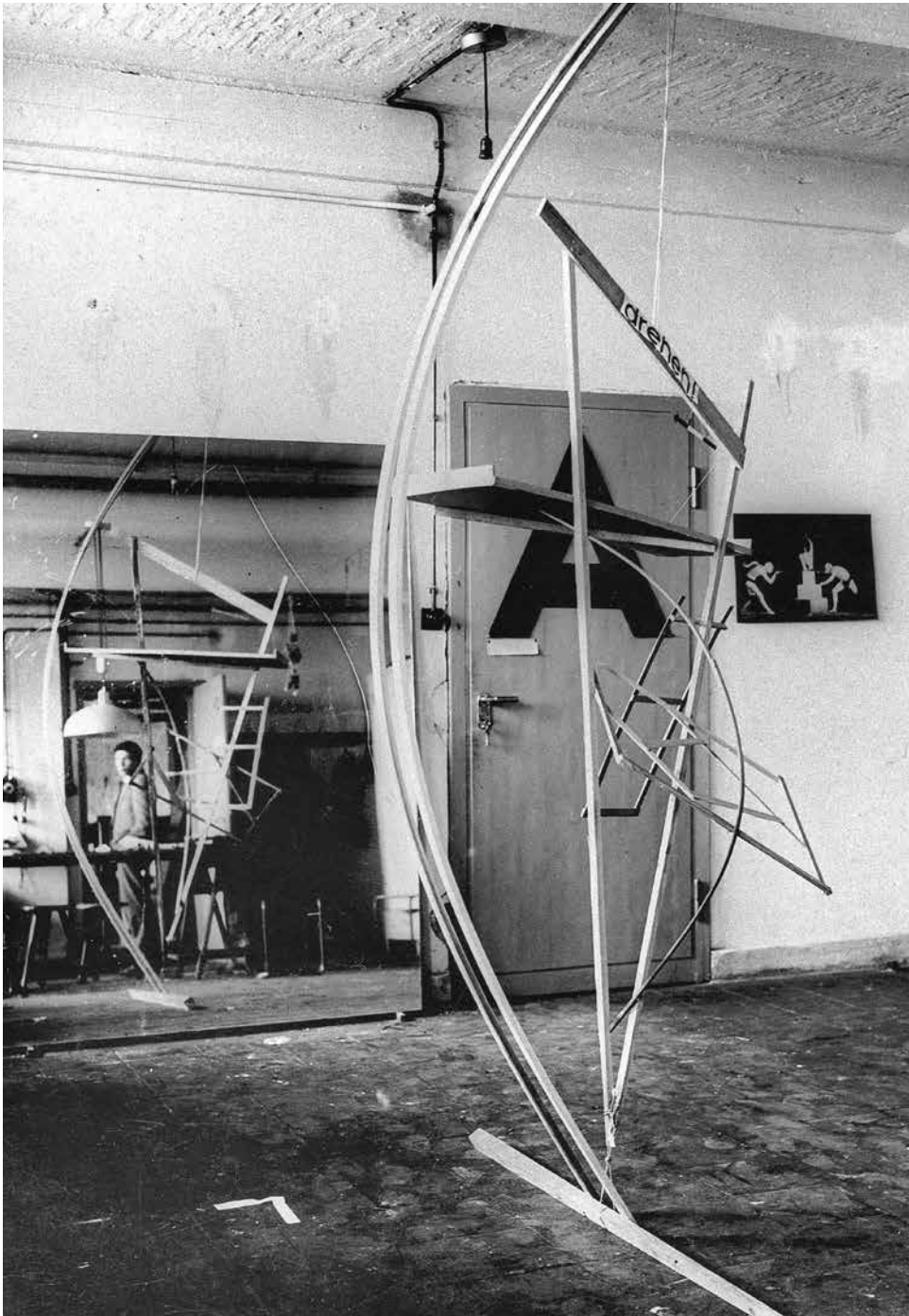
Moišės Ravivo-Vorobeičiko parodos fragmentai Nacionalinė dailės galerija, 2019
Fot. Tomas Kapočius

Parodoje Vilniuje eksponuotas unikalus artefaktas iš Bauhauzo studijų laikotarpio – tai M. Vorobeičiko diplominio darbo (1929 m.) dokumentinė nuotrauka. Fotografijos centre matyti erdvinė lengvų konstrukcijų skulptūra, liudijanti apie mokymosi pasiekimus ir mokyklos suformuotus pagrindus. Tačiau kartu ji neįprasta ir savo kompozicine sąranga. Nuotraukoje, be paties objekto – bauhauziškos struktūros, – reikšmingą vaidmenį atlieka aplinka, kurioje ši instaliacija eksponuota. Tai studijos erdvės fragmentas, kuriame dominuoja milžiniškas veidrodis. Jame atsispindinti į objektyvo lauką nepatenkanti studijos dalis su fotografu perspektyvinėje gilumoje yra paralelinį nuotraukos siužetą kurianti scena. Taip nuotrauka sukonstruota tarsi su dviem tarpusavyje besivaržančiais naratyviniais centrais. Bauhauzo aplinkoje subrendusiai fotografijos ir kino kalbai būdinga naudoti veidrodžius – jų atspindžiais sukuriama kartotės, įstrižainės, visas šias dinamines kompozicines priemones papildo dažnai naudotas montažo ir koliažo technika. Tokios kompleksinės vaizdą

formuojančios priemonės atspindi mokyklos fotografijų dirbtuvių vadovo L. Moholy-Nagy'io propaguotą fotografijos permąstymo paradigmą. Anot jo, „jei trokštame fotografijos lauko perversinimo, kad juo galėtume produktyviai naudotis, privalome tyrinėti fotografinės plokštelės (sidabro bromido) jautrumą šviesai: fiksuodami joje šviesą (šviesos projekcijos akimirkas), kurią patys sukuriame (veidrodžiais, lęšiais, skaidriais kristalais, skysčiais ir kitais įrenginiais)“⁵. Ir nors M. Vorobeičikas taikė šiuos vaizdo modernizavimo būdus siekdamas autentiškos raiškos, veidrodinio atspindžio koncepcija sklaidėsi ne viename jo vėlesniame projekte.

Laikas, praleistas Bauhauze, ir keleri metai po to yra produktyviausias kūrybinis M. Vorobeičiko laikotarpis. Dar studijų metu menininkas keletą kartų vyko į Vilnių, keliavo po Lenkiją ir savo keliones įamžino tėvo jam padovanotu fotoaparatu „Leica“. Tuo laiku ši nepaprastai patogi, rankoje telpanti fotokamera atvėrė naujas, lig tol neregėtas menines galimybes, paveikusi fotografinių vaizdų pobūdį. Fotografo mobilumas leido kurti nuotraukas, išsiskiriančias

5
Kriebel S., „Florence Henri's Oblique“, October 172.

dinamiškais rakursais, neįprastu žiūros tašku – ne akių lygyje, o iš aukščiau ar žemiau, įstrižai, siužetai įgavo nesurežisuoto momentiško. Visos šios savybės atsispindi M. Vorobeičiko projekte „Vilniaus žydų gatvė“. Be abejo, jo Vilniaus nuotraukų autentiškumo vien technologiniu pranašumu negalima paaikškinti. Joms

įtakos turėjo ir Bauhauze įgyta modernistinė mąstysena, gilus Rytų Europos žydiškos kultūros pažinimas bei įgimta autoriaus humanistinė pasaulėjauta. Kai 1929 m. XVI sionistų kongrese Ciuriche buvo surengta Vilniaus geto fotografijų paroda, jos iškart sulaukė šveicarų leidyklos „Orell Füssli“ dėmesio ir pasiūlymo prisijungti

prie tuo metu leistos labai populiarios nedidelio formato pažintinių knygų serijos „Schaubücher“. Nors „Vilniaus žydų gatvės“ paruošimas užtruko ir knyga dienos šviesą išvydo tik 1931 m., ji buvo išleista net trimis kalbomis: vokiečių-hebrajų, vokiečių-jidiš ir hebrajų-anglų, o bendras leidinio tiražas siekė net 22 000 egzempliorių. Įžangą šiam leidiniui parašė žydų poetas, dr. J. Epsteino žydų gimnazijos Vilniuje mokytojas dr. Zalmanas Schneuras, M. Vorobeičiką prilyginęs žymiajam dailininkui iš Vitebsko Marcui Chagallui, kuris neabejotinai labai imponavo ir pačiam fotografui: „Vilnius dar nesurado savojo Chagallo. Tačiau savitas šio miesto gyvenimas bei žydiškieji pradai galėtų pranokti net kelis Vitebskus ir suteikti peno ne vienam dailininkui. Ši turtinga, tapytojo dėmesio tebelaukianti medžiaga bent jau surado, kas ją perteiktų: gebėtų atrinkti vertingiausias detales ir atmesti kita – tradicijos šampus ir sentimentalumą, gaubiantį sinagogas ir senąsias kapines. Atidus tyrėjo žvilgsnis su meile išryškina ir pabrėžia tai, ką amžinai skubantis praeivis vargu ar pastebi. Lyg aštriomis žirkklėmis jis iškerpa keturkampius ar apvalius fragmentus, pulsuojančius gelmine žydų gatvių gyvybe.“⁶ Jau nam fotografui tai buvo didžiulis įvertinimas ir kartu patvirtinimas, kokia jam svarbi ir artima yra fotografinės knygos idėja. Fotografijos ir tipografijos jungtis autoriui leido išvystyti montažo ir vaizdo multiplikavimo meistrystę. Ir kaip matyti iš tolesnio autoriaus kūrybinio kelio, būtent fotografinės knygos – „Paryžius: 80 Moï Vero fotografijų“ (*Paris: 80 Photographies de Moï Ver*) ir anuomet nepublikuota „Ci-Contre – 110 Moï Vero fotografijų“ (*Ci-Contre – 110 Photos de Moï Ver*) atvedė jį į kūrybinės karjeros aukštumą. Ypatingas parodos Vilniuje akcentas, arba paralelinis projektas – jau bibliografinė retenybė tapusios fotografijų knygos „Vilniaus žydų gatvė“ perleidimas su lydinčia knyga „Hommage à Moï Ver“. Knygos dailininkė Sigutė Chlebinskaitė kartu su parodos partneriu ir leidėju Lietuvių literatūros ir tautosakos institutu dėjo milžiniškas pastangas, kad šių dienų skaitytoją pasiektų leidinys, kuo artimesnis 1931-ųjų metų originalui. Šis projektas sulaukė didžiulio susidomėjimo ir pripažinimo iš fotografinių leidinių profesionalų – knyga buvo nominuota dviejuose svarbiausiuose pasaulio fotografijos knygos meno konkursuose: „PhotoBook Awards 2020“, kurį rengia „Aperture Foundation“ (JAV) ir „Paris Photo“ (Prancūzija), bei prestižinio tarptautinio

konkurso fotografijos festivalyje „Les Rencontres d'Arles“ (Prancūzija)⁷.

Parodoje seriją „Vilniaus žydų gatvė“ papildė fotografijos iš kelionių po Lenkiją. Kaip ir Vilniuje, Lenkijoje menininkas daug dėmesio skyrė žydų bendruomenės kasdienybei gatvėse, jų žmonių portretams. M. Vorobeičiko archyvas – įstabus negrįžtamai pradingusios Rytų Europos atvaizdų šaltinis, kartu su tokiais fotografais kaip Romanas Vishniakas ar Alteris Kacyzne išsaugojęs XX a. kataklizmuose sunaikinto žydų pasaulio atminimą. Jau kelionių po Europą metu M. Vorobeičiko nujautė artėjančios katastrofos ženklus – jo nuotraukose, tarp kitų taip jį dominusių miesto reklaminių užrašų pavyzdžių, įsiterpia bauginantys nacistinę ideologiją propaguojančių plakatų atvaizdai. Gali būti, kad jis aiškiai suvokė, kokią grėsmę kelia šios politinės permainos. Tačiau prieš palikdamas Europą menininkas spėjo padaryti labai daug: tais pačiais 1931 m., kaip ir „Vilniaus žydų gatvė“, pasirodė kita fotografo etapinė knyga „Paryžius: 80 Moï Vero fotografijų“ (*Paris: 80 Photographies de Moï Ver*), kuriai įžangą parašė žymus prancūzų modernistas Fernandas Légeris. Tačiau šis leidimas jau buvo pasirašytas kitu vardu – lengviau įsimenamam pseudonimu Moï Ver – pirmųjų vardo ir pavardės raidžių trumpiniu. Eksperimentiška, įprastas fotografijos taisyklės laužanti knyga buvo skirta vienam didžiausių Europos metropolijų, kuriam M. Vorobeičikas jautė ypatingus jausmus. Albumas išsyk sulaukė liaupsų ir pripažinimo, jo leidybą entuziastingai palaikė rašytojas, būsimasis Prancūzijos kultūros ministras André Malraux⁸. Moï Vero jaunatviška energija ir kūrybinis veržlumas Paryžiaus albume išsiveržė visu smarkumu ir transformavosi į avangardinių formų miestietiško gyvenimo būdo, ritmo ir dinamikos prisodrintą autentišką fotoprojektą. Jau Vilniaus knygai epizodiškai naudoti koliažo, montažo, dvigubos ekspozicijos principai, įvairūs pakartojimai ir sudvejnimai šiame albume tapo svarbiausiais atvaizdų kūrimo įrankiais. Intensyvus tokių priemonių naudojimas autoriui leido išsilaisvinti iš statiško vaizdo suvaržymų ir priartinti fotografiją prie kino kalbos. Nors Moï Vero kino kameros galimybių ir nebandė, avangardinis kinas neabejotinai darė jam įtaką, kurią jis labai vertino⁹, o meną suvokė kaip nepailstamą judesį, „žadinantį amžiną intelektualinį žaidimą“¹⁰.

6 Šneuras Z., „Žydų gatvės šviesa ir šešėliai“, *Hommage à Moï Ver*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 7 / S. Chneour, „The Jewish Street in Light and Shadow“, *The Ghetto Lane in Wilna*. 65 pictures by M. Vorobeichic with a Preface by S. Chneour, SB. Orell Fussli Publishers Zurich and Leipzig, 1931, p. 4–5.

7 https://aperture.org/editorial/announcing-the-2020-photobook-awards-shortlist/?fbclid=IwAR3KEtGcwzjyqdWCPmmHoulOH-5Z7a86vrrLLfzh7B5wzNy_NUL4jokzRZY (žiūrėta 2021 05 01)

8 M. Ravivo-Vorobeičiko interviu kanalo „TV 1“ laidai „Ze Hazman“ (Tuo laiku). Laidos vedėjas Ramas Evronas, 1989, 11:29–12:24 min.

9 Su avangardinio kino idėjomis M. Vorobeičikas pažindinasi tiek studijų Bauhauzo mokykloje metu, tiek vėliau Paryžiuje, kur 1929 m. pradėjo lankyti Fotografijos ir kinematografijos technikos mokyklą (*École Technique de Photographie et de Cinématographie*). Ten jis mokėsi drąsiai eksperimentuoti ir siekti naujos vaizdinės raiškos.

10 Perez N. N., „Moï Veras – pamirštas modernistas“, *Hommage à Moï Ver: The Ghetto Lane in Wilna*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 42.

Parodoje taip pat eksponuota ir keletas nuotraukų, patekusių į trečiąjį, savo laiku, deja, neišleistą Moï Vero albumą „Ci-Contre – 110 Moï Vero fotografijų“ (*Ci-Contre – 110 Photos de Moï Ver*). Parengtas spaudai maketas taip ir liko leidyklos archyve, kai į valdžią Vokietijoje atėjo nacionalsocialistai, o menininkas galutinai nusprendė apsigyventi Palestinoje. Vis dėlto 2005 m. po ilgų klajonių albumas galiausiai išvydo dienos šviesą ir buvo pristatytas kartu su M. Vorobeičiko fotografijų paroda Miunchene, *Pinakothek der Moderne* muziejuje¹¹. Knygos pavadinimas „Ci-Contre“ reiškia „priešingas“ ir yra raktas, kaip reikėtų skaityti ir suprasti albumą. Kiekvienas leidinio puslapių dvejetas sudarytas laikantis savitos veidrodinės sąsajos – vienas priešais kitą atsiduriantys vaizdiniai kuria tarpusavio dialogą arba prieštarą, žadina skaitytojo emocijas. Šis projektas dar kupinas modernistinio maišto ir eksperimentavimo, tačiau tuo pat metu jame atsiveria kita M. Vorobeičiko – akylaus natūros grožio ir harmonijos ieškotojo – asmenybės pusė.

Rengiant ekspoziciją Vilniuje, taikytas chronologinis principas: eksponatų seka atspindėjo ir autoriaus gyvenimo posūkius. Kūrybiškai aktyvus ir produktyvus tarpsnis Europoje užbaigiamas fotografijomis, sukurtomis Palestinoje, į kurią menininkas persikėlė gyventi dar iki Antrojo pasaulinio karo pradžios. Tapęs aktyviu sionistinio judėjimo dalyviu, čia netrukus ėmė gauti valstybinius užsakymus ir dirbo propagandos srityje: iliustravo fotografijomis įvairius leidinius, plakatus, atsišaukimus ir juos grafiškai apipavidalindavo. Fotografijoje modernios raiškos paieškas pakeitė gana tiesi kalba apie naujos žydų valstybės kūrimą. Vėliau, iš Tel Avivo persikėlęs gyventi į nedidelį miestelį Cfatą, kuris jam sinagogų gausa priminė Vilnių¹², gana greitai apleido fotografiją ir

sugrįžo prie ankstesnio pomėgio tapyti, kuriuo užsiėmė iki pat senatvės.

Nors ir turtinga eksponatų, bet labai nedidelė ekspozicija atspindėjo tik mažą M. Vorobeičiko kūrybos palikimo dalį, parodos kuratoriui dr. Nissanui Perezui siekiant išryškinti svarbiausius Moï Verui šlovę atnešusius projektus. Šeimos archyve saugoma daug didesnė meninio palikimo dalis kol kas lieka menkai pažinta. Tarp jų yra vienas su lietuviškuoju laikotarpiu susijęs darbas – ketvirtoji knyga, tiksliau, M. Vorobeičiko rankomis paruoštas fotoalbumo „Šliurės prie Naručio“ (jid. *Shlyures oyf Naroch*) (1931) maketas. Tai nedidelės apimties ir formato fotografinė menininko knyga, pasakojanti apie nerūpestingą grupės jaunų žmonių vasaros dieną prie Naručio ežero. Įdomu, kad keletas originalių nuotraukų iš šio albumo taip pat saugomos ir Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus rinkiniuose, Icchoko Rudaševskio, „Vilniaus geto dienoraščio“¹³ autoriaus, byloje. Pasirodo, tragiško likimo paauglio tėvai Elijas ir Roza Rudaševskiai dalyvavo toje pačioje iškyloje ir juos tąsyk nufotografavo šios parodos herojus¹⁴. Dėl eksponatų trapumo parodoje jų parodyti nebuvo galimybės, tačiau yra vilties, kad knyga ilgai nelaukiant bus išleista ir bent iš dalies papildys negausią pradingusio Lietuvos žydų gyvenimo vaizdiniją.

M. Vorobeičiko kūryba pamažu sugrįžta iš užmaršties: po įvykusios premjeros jo jaunystės mieste Vilniuje numatyta kita paroda – *Pompidou* centre Paryžiuje, kitame taip pat itin svarbiame autoriui mieste. Neabejotina, kad susidomėjimas šio autoriaus darbais tik augs, įvyks ne viena paroda, bus publikuota ne viena nuotrauka, o meno istorija ir fotografija grąžins tą skolą, kurią, pasak parodos kuratoriaus, „yra skolingos už trumpą, bet epochos vertą kūrybą“¹⁵.

11

Coulson A, „Moï Ver. Photo Book“, *Art on Paper*, Vol. 9, No. 3 Sausis/Vasaris, 2005, p. 14–16.

12

M. Ravivo-Vorobeičiko interviu kanalo „TV 1“ laidai „Ze Hazman“ (Tuo laiku). Laidos vedėjas Ramas Evronas. 1989, 13:14–13:45 min.

13

Leidžiant Icchoko Rudaševskio „Vilniaus geto dienoraštį“ (2018), publikuota viena įspūdingiausių šio rinkinio nuotraukų, daryta M. Vorobeičiko, tačiau tąkart kaip nežinomo autoriaus. Ją atributuoti pavyko abiejų knygų – „Vilniaus žydų gatvės“ ir „Vilniaus geto dienoraščio“ – dailininkei S. Chlebinskaitei, rengiant perleisti šią knygą.

14

Kvietkauskas M., *op. cit.*, p. 76.

15

Perez N., *op. cit.*, p. 42.